

- Færch, Claus & Kasper, Gabriele 1984. Ja und? - og hva så? - a contrastive discourse analysis of gambits in German and Danish. Jacek Fisiak (red.). *Contrastive Linguistics*. Berlin.
- Hansen, Erik. 1979. Ja og nej. *Mål & Måle*. Årg. 6. Nr. 4. Viborg: Arena.
- Hermann, Jesper. 1995a. Betydning og Forståelse. *Stort og småt om små og store - festskrift til Hans Vejleskov*. Danmarks Lærerhøjskole.
- Hermann, Jesper et al. 1995b. Introduktion til forståelsesforskning. Mette Kunøe & Erik Vive Larsen (red.). *5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog* Århus: Aarhus Universitet.
- Keller, Eric. 1981. Gambits: Conversational Strategy Signals. Florian Coulmas (red.). *Conversational Routine*. The Hague: Mouton.
- Krauss, R.M., Garlock M., Bricker P.D. & L.E. McMahon. 1977. The Role of Audible and Visible Back-Channel Responses in Interpersonal Communication. *Journal of Personality and Social Psychology*. Årg. 35. Nr. 7.
- Linell, Per. 1995. Troubles with mutualities: towards a dialogical theory of misunderstanding and miscommunication. Ivana Markova (red.). *Mutualities in Dialogue*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Møller, Erik. 1991. Lad talesproget komme til orde!. *Auditorium X*, Viborg: Amanda.
- Quist, Pia. 1995. Bløde piger og hårde drenge. *RetorikMagasinet*. Nr. 17.
- Ruus, Hanne. 1995. *Danske kerneord - centrale dele af den leksikalske norm*. Museum Tusculanum.
- Yngve, V.H. 1970. On Getting a Word in Edgewise. *Papers from the Sixth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
 7. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
 Århus 1999

FOLKEVISEDANSK - DEN ÆLDSTE VISEOVERLEVERING PÅ CD-ROM

af Hanne Ruus (Københavns Universitet)

Efter fem års arbejde i projektet *Dansk Folkevisekultur 1550-1700*¹ er vi nu ved at forberede udgivelsen af forskningsresultaterne. Resultaterne vil fremkomme i et firbindsværk *Svøbt i mår* redigeret af Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus. I et af bindene vil være indlagt en cd-rom med den ældste viseoverlevering. På cd-rommen vil man finde kataloger over alle de ældste visebøger, over udvalgte yngre visebøger og over de tre ældste trykte viseudgaver Vedels *Hundredvisebog*² fra 1591, Mette Giøes *Tragica*³ fra 1657 og Peder Syvs *Tohundredvisebog* fra 1695. Desuden vil hele visebogsoverleveringen før 1591 være lagret så der kan søges i den.

De ældste visebøger indeholder flere forskellige visegenrer; udover folkeviserne findes mange lyriske viser, nogle skæmteviser, enkelte salmer og viser på udenlandsk, fortrinsvis tysk og svensk. I nedenstående oversigt kan man se hvordan de forskellige visegenrer er repræsenteret i de ældste visebøger og dermed i den opbyggede visebase.

Visebog	DgF ⁴	DV ⁵	DS ⁶ og andre
Hjertebogen (1553-55)	21	62	-

¹ Forskningsprojekt ved Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet under ledelse af Hanne Ruus, finansieret af en rammebevilling under Statens Humanistiske Forskningsråds satsningsområde KULTURARV og af Københavns Universitet.

² Anders Sørensen Vedels *Hundredvisebog*, Faksimileudgave med indledning og noter af Karen Thuesen, København 1993.

³ *Tragica (1657)*, Udg. af Ebba Hjorth og Marita Akhøj Nielsen, København 1994.

⁴ Svend Grundtvig et al. (udg.): *Danmarks gamle Folkeviser*, I-XII, København 1853-1976.

⁵ H. Grüner-Nielsen (udg.): *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630*, I-VII, København 1912-1931, genudgivet 1978-1979.

⁶ H. Grüner-Nielsen (udg.): *Danske Skæmteviser efter Visehaandskrifter fra 16.-18. Aarh. og Flyveblade*, København 1927-1928.

Jens Billes håndskrift (1555-59)	48	33	3+4
Saml. af adsk. vigt. Doc. (1570)	1	-	-
Langebeks kvart (1560-90)	21	74	6+5+72
Karen Brahes fol., ældre del (1570)	199	2	-
Svanings håndskrift I (1580)	99	39	1+2
Svanings håndskrift II (1580)	59	6	12
Rentzells håndskrift (1580)	53	15	2+2
Lovhåndskrift (1580-90)	1	-	-
Dronning Sophias visebog (1584)	44 ⁷	48	1+25
Anna Munks håndskrift (1590)	48	3	-

Denne ældste viseoverlevering omfatter i alt 1011 viseversioner, hvoraf en del hører til samme type eller undertype. De 20 mest populære viser findes overleveret mellem 5 og 9 gange i perioden før 1591⁸. Visebasen indeholder en stor del af visetyperne fra de tre udgaver, næsten to trediedele af *DgF*-viserne og *DV*-viserne (henholdsvis 315 af 521 og 185 af 322) og en femtedel af *DS*-viserne (21 af 98). Man vil kunne søge med fritextsøgning i alle de 1011 viseversioner.

Godt halvdelen af viseversionerne bliver også lagret på cd-rommen i flerniveaurepresentation⁹. Da visebøgernes ortografi er endog meget varieret, dels på grund af de mange forskellige personer der har indskrevet viser, dels på grund af de yderst vekslende ortografiske systemer i håndskrevet dansk på visebøgernes tid, er det nødvendigt at indføre et ortografisk neutralt ordniveau; da endvidere mange undersøgelser f.eks. af fraseologi og syntaks kun vil kunne udføres hvis man har adgang til et niveau hvor kildeordene er henført til de relevante leksikalske ord, lemmaer, indføres også et lemmaniveau; endelig tilføjes oplysning om ordklasse, og hvor to lemmaer er homografe, en semantisk motiveret diskriminator.¹⁰ Her følger et par strofer af visen *Nilus og Adulus* i versionen fra Karen Brahes folio. Først kommer oplysninger om visens placering i visebogen og i *DgF*, derefter de to første strofer hvor hver

⁷ Der er trykt 45 viser fra *Dronning Sophias visebog* i *DgF*, men én *DgF* 250 *O* er svensk og regnes derfor sammen med de øvrige svenske viser i visebogen. Den er indskrevet i 1630'erne af visebogens daværende svenske ejer Karin Ulfspærre, jf. Vibeke A. Pedersen: "Dronning Sophias visebog", i *Svøbt i mår*.

⁸ Disse viser behandles i Hanne Ruus: "Visernes top-20 før 1591" i *Svøbt i mår*.

⁹ Introduceret i Hanne Ruus 1995: "En slags orden i kaos, En neutral sprogform til søgning i ældre dansk" i Mette Kunø & Erik Vive Larsen (red.). *5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet: 239-245.

¹⁰ Flerniveaurepresentationen bruges bla. i Dorthe Duncers metode til genbestemmelse, introduceret i denne bog i artiklen "Fryd og fuglesang".

linje anføres i kildens ortografi og i ortografisk neutral sprogform¹¹.

=====Viseoplysninger=====

Håndskrift : Karen Brahes folio, ældre del
 Nummer : 36
 Side : 47 v
 Titel : Nilus og Adulus
 Trykt : T
 Udgivet i : DgF: 481 N VIII 348-353
 Kommentar : VIII 378a
 Indtastet den : 20. juli 1994
 =====

1.
 Ther wegser op y kongens gaard
 der vokser op i kongens gård

buod roser och edliger lilier;
 båd roser og ædliger liljer;

her Nielus och stalten Adulus
 her Nielaus og stolten Adulus

thi haffuer tilsamel guodwillig.
 de haver tilsammel god vilje.

<<Saa løser hun suenden aff all syn angist.
 så løser hun svenden af al sin angest.>>

2.
 Her Peder hand buor seg ude wed aae,
 her Peder han bor sig ude ved å,

hand haffuer thi datter V;
 han haver de døtre fem;

stalt Adulus heeder thend yngeste,
 stolt Adulus hedder den yngeste,

hun ber blomster¹² for alle dem.
 hun bær blomster for alle dem.

Man ser hvordan stavelsesstrukturen og dermed rytmen bevares i neutrallinjen f.eks. enstavelsesformerne *båd* (str. 1,2) og *bær* (str. 2,4), tostavellesformerne *haver* (str. 1,4) og *angest* (str. 1 omkvæd) og trestavellesformen *yngeste* (str. 2,3). Endvidere fordeles sammenskrevne

¹¹ Principperne for den ortografisk neutrale sprogform beskrives i Hanne Ruus: "Elektronisk viseforskning", i *Svøbt i mår*.

¹² [20. marts 1994; Udg.] *vistnok forvansket*.

kildeord i neutrallinjen på de relevante ordformer, f.eks. *goudwillig* til god vilje (str. 1,4).

Fjerniveaurepræsentationen omfatter også lemmaer og ordklasser til alle teksternes kildeord.

Den første strofe fra *Nilus* og *Adelus* kommer her med alle niveauerne:

kildeord	neutralord	lemma	ordklasse
1. Ther wegser op y kongens gaard	<i>der</i> <i>vokser</i> <i>op</i> <i>i</i> <i>kongens</i> <i>gård</i>	<i>der</i> <i>vokse</i> <i>op</i> <i>i</i> <i>konge</i> <i>gård</i>	<i>adv</i> <i>vb</i> <i>adv</i> <i>præp</i> <i>sb</i> <i>sb</i>
buod roser och edliger liljer;	<i>båd</i> <i>roser</i> <i>og</i> <i>ædligere</i> <i>liljer;</i>	<i>både</i> <i>rose</i> <i>og</i> <i>ædelig</i> <i>lilje</i>	<i>adv</i> <i>sb</i> <i>konj</i> <i>adj</i> <i>sb</i>
her Niels och stalten Adelus	<i>her</i> <i>Nielaus</i> <i>og</i> <i>stolten</i> <i>Adelus</i>	<i>herre</i> <i>Nielaus</i> <i>og</i> <i>stolt</i> <i>Adelus</i>	<i>sb</i> <i>pers</i> <i>konj</i> <i>adj</i> <i>pers</i>
thi haffuer tilsamel guodwillig.	<i>de</i> <i>haver</i> <i>tilsammel</i> <i>god vilje.</i>	<i>den</i> <i>have</i> <i>tilsammen</i> <i>god</i> <i>vilje</i>	<i>pron</i> <i>vb</i> <i>adv</i> <i>adj</i> <i>sb</i>
<< Saa løser hun suenden aff all syn angist. >>	<i>så</i> <i>løser</i> <i>hun</i> <i>svenden</i> <i>af</i> <i>al</i> <i>sin</i> <i>angest.</i>	<i>så</i> <i>løse</i> <i>hun</i> <i>svend</i> <i>af</i> <i>al</i> <i>sin</i> <i>angst</i>	<i>adv</i> <i>vb</i> <i>pron</i> <i>sb</i> <i>præp</i> <i>adj</i> <i>pron</i> <i>sb</i>

Udskriften af alle niveauerne illustrerer hvordan de bøjede kildeord kobles sammen med deres lemmaer så man kan søge ikke kun på f.eks. neutralformerne *roser*, *liljer* og *svenden*, men også på andre former af *rose*, *lilje* og *svend* ved at bruge lemmanivauet. I viserne med flerniveaurepræsentation kan man altså søge efter kildeformer, efter ortografisk neutrale former, efter lemmaer, efter ordklasser og på kombinationer af disse oplysningstyper. I det følgende

illustreres nogle af de muligheder for undersøgelser af visesproget som cd-rommen vil tilbyde sine brugere i kraft af visernes flerniveaurepræsentation. De omtalte søgninger er foretaget med projektets søgeprogram¹³, cd-rommen vil have sit eget søgeværktøj.

I strofe 2 ovenfor introduceres hr. Peder med vendingen *buor sig ude wed aae*. Det er en kendt sag at folkevisesproget er meget præget af formler og faste vendinger. I den netop citerede strofe kunne det være interessant at få nærmere oplysninger om udtrykket *bo sig*. Hvis man søger i flerniveauviserne efter verslinjer der indeholder verbet *bo* og pronominet *sig*, viser det sig at der er 22 forekomster i viserne. Verbet er stavet på følgende måder: *bor*, *boer*, *bour*, *buor*, *bouffuer*, *bode*, *buode*, *boede*, og pronominet *seg*, *siig*, *sig*. Uden flerniveaurepræsentationen skulle man altså have søgt på kombinationer af mindst otte kildeformer for verbet *bo* og tre kildeformer for pronominet *sig*, under forudsætning af at man kunne gætte sig til de mulige stavemåder. Både riddere, fruer og jomfruer *bor sig*, i alle 22 tilfælde findes der en stedsbetegnelse efter udtrykket. Stedsbetegnelsen er oftest *ude ved å* ligesom i strofen citeret ovenfor, også *under ø* er velrepræsenteret. Der er næppe særlig meget geografisk informationsværdi i disse forekomster. En søgning på neutralformerne *ø* og *å* giver interessante supplerende oplysninger* substantivet *å* forekommer enkelte gange i udtrykkene *til bredden å* og *ud til å*, men langt de fleste forekomster findes i kombinationer af (*bo vb*) + (*for sønden*) + (*ud/ude*) + *ved å*¹⁴. Det fremgår også af søgningen at den samme strofe i en vise i versionerne fra tre visebøger har forskellige udgaver af udtrykket:

KBRA153. str. 1.
Ieg weed saa rigg en iumfru
for syndenn vdde weed aaa;
och hyndder bad Suenden aff Boller-løff,
hand kundde hynd icke faa.
< < Seelleff waar hun staallt vdj syn huff! > >

MUNK20. str. 1.
Ieg vid saa skønnenn enn iomffru,
hun boer sig ud vid aae;
hinder bad Suenndenn aff Voldersleuff,
hannd kunde hinnde icki faa.
< < Selff wor hunn staltt udi sinnde! > >

¹³ Programmeret af Anders D. Nygaard.

¹⁴ Notationen med parenteser om ord der kan udelades, og skråstreger mellem alternativer skal vise variationsbredden i de anførte udtryk. Den registrerer ikke ordlyden i samtlige eksempler.

RNZ24. str. 1.

Ieg wed saa riig en iomffru
for synder wed aa;
och hinde bad Suenden aff Wollersløff,
hand kunde then iomffru icke faa.
< < Sielff var hun stolte udi sin hoff. > >

Søgningen viser endvidere at substantivet *ø* bruges meget stereotyp; af 76 belæg er de 60 udtrykket *under ø*. Dette faste udtryk er ofte behandlet i viselitteraturen, senest har Otto Holzapfel kommenteret udtrykket i sin anmeldelse¹⁵ af de nyeste udgaver af de ældste trykte visesamlinger. Her udtrykker han skepsis over for udgiverne af *Tragica* der oversætter det til 'ved stranden', idet han mener at *under øs* mange forskellige kontekster gør det vanskeligt at forestille sig "ein derart 'buntes Strandleben'". Otto Holzapfel er mere tiltalt af Karen Thuesens forklaring i hendes udgave af Vedels *Hundredvisebog*: 'fast formel uden klart betydningsindhold' og udtrykker håbet om at visebasen ved projektet *Dansk Folkevisekultur 1550-1700* vil kunne bidrage til belysning af udtrykkets semantik. Et træk der umiddelbart trænger sig på når man ser de mange forekomster af *ø* i sammenhæng, er den meget hyppige brug af ordet i rimstilling: af de 76 belæg rimer de 65. Udtrykket *under ø* står i rimstilling 53 gange, heraf har de 33 *mø* og de 8 *fæstemø* som rimord. Nøglen til udtrykket *under ø* ligger altså snarest i metrikken. Blandt de resterende stedsbetegnelser i kombination med *bo sig* er *oppå land* og *ud ved strand* også abstrakte og formelprægede, kun *på Bern* giver en mere præcis stedsfæstelse. De fremdragne eksempler udgør da snarest et formelkompleks der bruges til at introducere nye personer i viserne¹⁶, og bidrager dermed til en beskrivelse af visernes narrative struktur.

Det fremhæves ofte som et af de genrekonstituerende træk i folkeviserne at der er mange dialoger. I denne sammenhæng kunne det være nærliggende at se lidt nærmere på hvordan visepersonerne hilser på hinanden. Man kan starte med at søge efter adjektiverne *hel* og *velkommen* i flerniveauviserne. Der er 74 belæg på adjektivet *hel* og 103 på adjektivet *velkommen*.

¹⁵ Otto Holzapfel, Besprechung von Anders Sørensen Vedels Hundedvisebog und Tragica (1657), i *Jahrbuch für Volksliedforschung* 1996, herausgegeben von Otto Holzapfel und Hartmut Braun - Jürgen Dittmar, Erich Schmidt Verlag, 178-179.

¹⁶ jf. Vibeke A. Pedersen: "Formler i dronning Sophias visebog" i *Svøbt i mår*.

Adjektivet *hel* bruges som frit prædikat og indleder en strofe som hilsen, kun i 2 belæg forekommer ordet attributivt i sin nutidsbetydning: *hele fire dage*, *hele hånd*. Som hilsen består udtrykket af *hel+sidder/står/mødt/sæl+(I/du)+<personnavn eller -betegnelse, med eller uden hædrende adjektiv>*. Adjektivet *velkommen* findes kun i udtrykket *(I/du)+(vær)+velkommen+<personnavn eller -betegnelse, med eller uden hædrende adjektiv>*. Når man ser nærmere på de to hilseners kontekster, viser det sig at *hel*-hilsenen er den mest formelle. Den bruges når en person kommer for at træffe en ikke tidligere omtalt person. *Velkommen*-hilsenen er mere uformel og bruges, når personerne er kendt eller kender hinanden.

Efter den registrerede meget store variation i *bo-sig*-formlen er det nærliggende at se efter variationer i hilsenformlerne. En søgning på *I/du* kombineret med en form af verbet *sidde* eller verbet *stå* viser at *hel*-hilsenen har en konkurrerende form hvor *hel* er erstattet af *her*. I visebasen findes 88 eksempler på *her+sidder/står+du/I+<personnavn eller -betegnelse, med eller uden hædrende adjektiv>*. Det kræver imidlertid et nærmere studium af de omgivende vers og strofer at afgøre i hvilke tilfælde *her* har en egentlig stedsbetydning, og i hvilke man må betragte *her*-formlen som en variant af *hel*-formlen.

Hilsenformlerne indbyder til en nærmere undersøgelse af tiltalepronominerne. Hvornår hilses med *I*, hvornår med *du*? Den almindeligste form af *hel*-hilsenen er *hel+står/sidder+du-/I+<personnavn eller -betegnelse, med eller uden hædrende adjektiv>*. Der bruges gennemgående *I* både til én og flere personer.

BILL43. str. 10.

"**Hell** siider i, dannsker drotning,
baade i oc alle ethers møø,
oc saa hynn lidenn Kistenn,
ieg skall i morgenn for døø."

BILL58. str. 12.

"**Hell** stannder i, her Erlandtt!
i erre well suøbt uti skindtt:
wille i lonne woss huss i-natt,
oss selliige [pille]grim?"

HJB51. str. 4.

"**Hell** stander y, Ellin Dausdatter,
y ær well suøbt y mard!
Medelfard hand haffuer mig tiill eder send,
handh beder eder tyelen udsla."

Kun når de involverede personer er i familie og enten af samme generation - broder til søster - eller den ældre generation taler til den yngre - fader til datter - bruges *du*. Endvidere bruges *du*-formen til underordnede, f.eks. *den liden tjenestemø*. Når *hel-OO*hilsenen er et forspil eller en opfordring til kamp bruges også *du*.

HJB69. str. 16.

"**Hell** mød du herre Oluff
hui rider du meg y[-]mod,
du har wed wor moder[-]broder,
du lø[t wosz aldrig bod,
< < Thy [ørrer hund y[-] [aa lønligh. > >

KBRA143. str. 21.

"**Hell** seell, Graller kongenn[-]sønn,
meg løster med deeg at stride:
ingenn skaall fraa huer-anddree wygge,
førind ieenn haffuer laatt synn lyff."

I eksemplerne på *velkommen*-hilsenen følger brugen af *du* og *I* mestendels de skitserede regler. Der findes eksempler på at kongen siger *du* til sin ridder. Familiereglen holder gennemgående: der bruges *du* af moder til søn, morbroder til nevø, moster til nevø, fader til datter, og *I* af den yngre generation til den ældre og som almindelig høflighed.

MUNK1. str. 19.

"Wer **well-komenn**, bolde her Niels,
tu est enn rider finn;
du skallt udt[-]y leydingg y-aar
medt alle minn guode menndt."

HJB71. str. 4.

"Wer du **well-kommhen**, her Salemand,
kiere suster-søn myn;
gack du deg y hoffuetlofft,
du dricker then klare winn."

KBRA1. str. 16.

"Wer **well-komenn**, herre Espenn,
och kerre broder min!
huor haffuer thu werit saa lenge
aff ferne-lande din?"

KBRA36. str. 8.

"Wer **well-komen**, myn kerr mor-broder,
wer **wellkomen** hiem till mitt!
huad hellder well y haffue den brune mød
eller drecke denn klaarre wynn?"

MUNK48. str. 20.

"Wer **velkommenn**, skjøne fru Margretthe!
hui haffuer eders øyen saa rundenn?
haffuer y verritt y kircke y dag?
och haffuer y her Flores funnditt?"

MUNK48. str. 47.

"Ver **velkomenn**, herre Flores,
y staar ud-aff eders hest!
her-effther skall y vere hiemme
och icki verre lennger giest."

Velkommen-hilsenen bruges med skæbneironisk effekt, når voldsomme begivenheder følger. F.eks. bliver hr. Bjørn efter nedenstående hilsen hængt fordi han står i forhold til kongens søster, hr. Bugge bliver myrdet på hjemvejen efter den citerede dobbelte velkomst, og det er velkendt hvordan det går Germand Gladensvend efter strofen citeret nedenfor.

BILL43. str. 6.

"Ver **uelkommen**, unngeste herre Biørnn,
thu wer **welkommenn** her;
haffuer ieg dett forsanddigenn spurtt,
thett thu er wordenn mynn suoffuer."

BILL33. str. 12.

Konigen handtt recker her Bugi sin handtt:
"Du vere **vell-komen**, du edeligh mandtt!

BILL33. str. 13.

Wer **vell-kommen**, du edeligh mandtt!
och [hure] staar hoffuitt y Nørre-lullandtt?"

SVI26. str. 21.

Wer **welkommen** germandt gladen[-] (uendt,
saa wel da kiender ieg dig,
du waft alt forliden,
der du woft giffuen mig,
< < Saa fløger handt > >

Disse få eksempler på søgninger i viserne med flerniveaurepresentation har vist hvordan et

søgeresultatet hurtigt giver anledning til observationer der må undersøges nærmere i resultatet af andre søgninger; *bo-sig*-søgningen gav anledning til *å-ø*-søgningen der førte direkte til registrering af en af visernes mindst informationsbærende formler *under ø*. Søgningerne efter hilseordene *hel* og *velkommen* førte lige ind i visernes dialogiske univers og de hertil hørende regler for brugen af pronominerne *du* og *I*. Nærmere undersøgelser af de strofer der omgiver de fundne udtryk, og af de behandlede udtryks fordeling på visedelgenrer og visebøger vil nemt kunne udføres på cd-rommen og formodentlig føre til en revision og udbygning af de her skitserede samtaleregler.

Litteratur

- Anders Sørensen Vedels *Hundredvisebog*. 1993. Faksimileudgave med indledning og noter af Karen Thuesen, København.
- Duncker, Dorthé. 1999. Fryd og fuglesang. Genrebestemmelse i en flerniveaurepræsentation. *MUDS 7*
- Duncker, Dorthé and Hanne Ruus. Under udgivelse. Multi Level Text Representation in an LCB. *Proceedings from the Ninth International Symposium on Lexicography in Copenhagen April 23rd to 25th 1998*. Lexicographica. Series Mayor. Tübingen: Max Niemeyer.
- Grundtvig, Svend, Axel Olrik, Hakon Grüner-Nielsen et al. (udg.). 1966-1976. *Danmarks gamle Folkeviser* I-XII. København 1853-1976. 2. udg. København (DgF).
- Grüner-Nielsen, Hakon (udg.). 1978-1979. *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630* I-VII. København 1912-1931. 2. udg. København (DV).
- Grüner-Nielsen, Hakon (udg.). 1927-1928. *Danske Skæmteviser efter Visehaandskrifter fra det 16.-18. Aarh. og Flyveblade*. Universitets-Jubilæets Danske Samfund 1927-1928 (DS).
- Holzappel, Otto. 1996. Besprechung von Anders Sørensen Vedels *Hundredvisebog* und *Tragica* (1657). Otto Holzappel und Hartmut Braun (red.). *Jahrbuch für Volksliedforschung* 1996. Jürgen Dittmar, Erich Schmidt Verlag:177-179.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming og Hanne Ruus (red.). Under udgivelse. *Svøbt i mår*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Pedersen, Vibeke A. Under udgivelse. Dronning Sophias visebog. Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (red.). *Svøbt i mår*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Pedersen, Vibeke A. Under udgivelse. Formler i dronning Sophias visebog. Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (red.). *Svøbt i mår*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Ruus, Hanne. 1995. En slags orden i kaos, En neutral sprogform til søgning i ældre dansk. Mette Kunøe & Erik Vive Larsen (red.). 5. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet:239-245.
- Ruus, Hanne. Under udgivelse. Elektronisk viseforskning. Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (red.). *Svøbt i mår*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Ruus, Hanne. Under udgivelse. Visernes top-20 før 1591. Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (red.). *Svøbt i mår*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Tragica* (1657). 1994. Udg. af Ebba Hjorth og Marita Akhøj Nielsen. København.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
7. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*
Århus 1999

DANSK I HERREDSTINGSDOMME FRA 1600-TALLET

Af Inger Schoonderbeck (Århus Universitet)

I mit oplæg vil jeg komme ind på nogle af de metodiske overvejelser jeg har gjort under mit arbejde med at beskrive sproget i udvalgte herreds- og rettertingsdomme fra 1600-tallets begyndelse (1630'erne) og slutning (1680'erne).

Undersøgelsen skal belyse følgende tre hypoteser:

1. Sproget i herredstingsdommene udvikler sig i retning af en mere fast skriftnorm hen imod periodens slutning;
2. Rettertingsdommene har en sprogligt normdannende påvirkning på herredstingsdommenes sprog;
3. Afvigelser fra en 'skriftnorm' i herredstingsdommene kan skyldes påvirkning fra herredsskriverens eget, ofte dialektprægede talesprog.

Da jeg har udvalgt herredstingsdommene fra hhv. Skast Herred (Sydvestjylland) og fra Sokkelund Herred (tæt ved København), vil det være en sidegevinst at få belyst en mulig geografisk variation i skriftnormen langt fra hhv. tæt på landets hovedsæde.

Skrift- og talesprog

For at afprøve ovenstående tre hypoteser skal tekstmaterialet analyseres på forskellige måder: de enkelte tekster skal beskrives hver for sig, og på grundlag af disse analyser kan forholdet mellem de enkelte tekster beskrives. De enkelte tekster er hver for sig, defineret som "et system af tegn" (Piirainen: 19, min oversæt.), skriftlige manifestationer af et ældre sprogtrin - som vi først og fremmest ved noget om netop via den skriftlige iklædning. Vi ved meget lidt direkte om sprogets lydside før ca. 1840¹.

Forholdet mellem sprogets to manifestationer, den lydige og den grafiske, er dog langt fra ukompliceret. Selvom dansk ortografi afspejler et bestemt fonemsystem, er ortografien ikke

¹ Brink og Lund. 1975. *Dansk Rigsmål*. København: Gyldendal.